

Knygų lentynoje

TRIUMFO ŽYGIS AR SUMAIŠTIES TRAGEDIJA?

Rec.: *Российская революция 1917 года: власть, общество, культура*, т. 1–2, Москва: РОССПЭН, 2017.

2017-aisiais suėjo šimtmetis nuo Rusijos Antrosios ir Trečiosios, t. y. Vasario ir Spalio, revoliucijų, kurios tarpusavyje glaudžiai susijusios ir jas galima apibrėžti kaip du vienos revoliucijos etapus. Lietuvoje ši sukaktis buvo paminėta tik publicistinio pobūdžio publikacijomis spaudoje ir interneto portaluose. Tai tikriausiai natūralu, bet, manau, verta susipažinti su šiuolaikiniais Rusijos ir Vakarų istorikų požiūriais į vieną iš pačių reikšmingiausių XX a. istorijos įvykių. Tiesa, Spalio revoliucija Lietuvoje dabar atkakliai vadinama tik perversmu. Šis terminas buvo vartojamas ir sovietiniais laikais, bet taikomas beveik nesutikusiam pasipriešinimo valdžios paėmimui valstybės sostinėje Petrograde spalio 25 (lapkričio 7) dieną. Tačiau tolesniems įvykiams Rusijoje, bolševikų vykdytiems beatodairiškiems valstybės bei visuomenės pertvarkymams ir pilietinio karo kataklizmais tinka vien revoliucijos terminas. Posakis, kad revoliucijos turi pradžią, bet neturi pabaigos, vargu ar tinka kiekvienai iš jų, tačiau faktų kaupimas ir ypač istorikų vertinimai tikrai nebūna baigtiniai. Tiesa, TSRS buvo suformuotas vienas privalomas 1917-ųjų revoliucijų įvaizdis – nugludintas, mitologizuotas ir... nuobodus. Istorijos vadovėliuose ir apžvalginiuose kolektyviniuose veikaluose bolševikų valdžios įvedimas didžiojoje Rusijos dalyje 1917 m. pabaigoje nekintamai buvo vadinamas „Tarybų valdžios triumfo žygiu“, nors daugelyje vietų ji išsilaikydavo trumpai, o galutinai

įsitvirtino jau po didžiausio Europos istorijoje pilietinio karo.

Rusų istorikai nuo XX a. šešto dešimtmečio vidurio atliko nemažai revoliucijos tyrimų konkrečiais aspektais, paskelbė solidžių monografijų ir straipsnių. Tačiau visapusiški šio lūžinio ne tik Rusijai įvykio moksliniai tyrinėjimai tapo galimi tik žlugus komunistiniam TSRS režimui. Istorikams pasidarė prieinami anksčiau įslaptintų archyvų fondų dokumentai, jie galėjo nekludomai susipažinti tiek su Vakarų, tiek su emigracijoje atsidūrusių rusų istorikų veikalais. Niekas nebedraudė tyrinėti ir neigiamo revoliucijos poveikio Rusijos ekonomikai, visuomenei bei kultūrai, daryti vertinimus nesibijant kompartijos ir KGB. Vienas žymiausių šiuolaikinių 1917-ųjų revoliucijos tyrinėtojų Vladimiras Buldakovas (g. 1944 m.) jos „tamsiąją“ pusę nagrinėja kelete fundamentinių, paremtų gausiais publikuotais bei archyviniais šaltiniais monografijų¹. Tiesa, „šviesiąją“ revoliucijos pusę ne visi tyrinėtojai pripažįsta. Rusų filosofas savo pranešime tarptautinėje mokslinėje konferencijoje sakė – „Revoliucija, arba įžanga

¹ В. П. Булдаков, *Красная смута: природа и последствия революционного насилия*, Москва, 1997, 2-ас leid., 2010; *Quo vadis? Кризисы в России: пути переосмысления*, Москва, 2007; *Хаос и этнос. Этнические конфликты в России 1917–1918 гг. Условия возникновения, хроника, комментарий, анализ*, Москва, 2010; *Утопия, агрессия, власть. Психосоциальная динамика постреволюционного времени. Россия, 1920–1930 гг.*, Москва, 2012.

į beprotybės epochą². Tačiau istorikams tenka nagrinėti taip pat veiksmus ir procesus, kuriems tinka ką tik pateiktas apibūdinimas.

Rusijos istorijos instituto istorikai su kolegomis iš Maskvos ir ne vien jos aukštųjų mokyklų parengė aptariamą stambią kolektyvinę monografiją. Trumpame įvadiniam žodyje instituto direktorius J. A. Petrovas pateikė keletą principinių nuostatų, kuriomis vadovavosi autorių kolektyvo nariai. Pirmą, 1917–1921 m. įvykiai monografijoje traktuojami kaip viena Didžioji Rusijos revoliucija, turėjusi kelis etapus: Vasario, Spalio revoliucijos ir Pilietinis karas. Pastarasis nagrinėjamas kaip tiesioginis 1917 m. įvykių padarinys ir tęsinys. Taigi revoliucija suvokiama kaip daugelio veiksnių sąlygotas sudėtingas procesas, o ne trumpalaikis įvykis. J. A. Petrovas teigia, kad šis požiūris turėtų padėti įveikti šiuolaikinės Rusijos visuomenės sąmonėje priešpriešą tarp dviejų mitų: šlovinamojo („revoliucija – istorijos lokomotyvas“) ir negatyvaus („revoliucija – absoliutus blogis“), taip pat mechaniško sukeitimo vietomis pliusų bei minusų – anksčiau didvyriai buvo tik „raudonieji“, dabar išimtinai „baltieji“³. Tai, kiek žinoma, būdinga istorikams mėgėjams bei žurnalistams, o gal dar labiau filmų ir televizijos laidų kūrėjams. Nors, kita vertus, Rusijos visuomenei, sužinančiai vis daugiau savo tėvynės XX a. tragiškos istorijos faktų, sunku tikėtis neutralaus, vienodo „raudonųjų“ komisarų ir „baltųjų“ patriotų, pasižymėjusių Pirmojo pasaulinio karo mūšiuose, tokių kaip generolai Antonas Denikinas, Nikolajus Judeničius ar Piotras Vrangelis, vertinimo. Kalbant apie minėtą „triumfo žygį“ įvadiniam žodyje nurodoma, kad posovietinio laikotarpio istori-

kų tyrinėjimai nepatvirtina tradicinio, buvusio privalomo, įvaizdžio. Valdžia valstybės provincijoje atiteko daugiausia ne bolševikinėms taryboms, o ginkluotų kareivių masėms, tad „[iš] esmės visa pirmoji 1918 metų pusė buvo ginkluotos ochlokratijos triumfo laikotarpis“⁴.

Antra, kontroversinis yra klausimas, ar įvykiai nerusiškuose imperijos pakraščiuose buvo bendros Rusijos revoliucijos dalis, ar į juos reikia žvelgti kaip į atskiras nacionalines revoliucijas, pavyzdžiui, Ukrainos bei Užkaukazės šalių. Lietuvii istorikams toks klausimas nėra aktualus, nes Vokietijos okupuotos Lietuvos 1917 m. Rusijos revoliucija nepalietė, nors netiesioginis jos poveikis tiek aktyviajai lietuvių visuomenės daliai, tiek vokiečių valdžios laikysenai neginčytinas.

Kaip įprasta apibendrinamuosiuose veikaluose, šios monografijos pirmajame skyriuje „Didžioji Rusijos revoliucija: pagrindiniai tyrinėjimų etapai ir problemos“ pateikta istoriografijos apžvalga. Ji, tikriausiai, pati išsamiausia iš visų ligi šiol publikuotų net tik Rusijos, bet ir Vakarų istorikų darbuose. Skyriaus pradžioje aptariamas šiuolaikinis požiūris į 1917 m. vasario įvykius, kitaip tariant, Rusijos revoliucijos išvakarės. Daug dėmesio skirta naujausiems Jungtinių Amerikos Valstijų ir Didžiosios Britanijos istorikų darbams, nes jau įžanginiame žodyje paminėta, kad ankstesnę sovietinės ir užsieninės istoriografijos priešpriešą dabar keičia bendros istoriografinės erdvės, pagrįstos abipusiu dialogu, formavimasis⁵. Vis daugiau Rusijos istorikų dalyvauja užsienyje rengiamuose seminaruose bei konferencijose ir atitinkamai užsienio istorikai atvyksta panašiais tikslais į Rusiją. Šis procesas, beje, būdingas visoms be išimties posocialistinėms arba pokomunistinėms šalims.

Tiek rusų, tiek Vakarų istorikai atmetė anksčiau paplitusią griežtai determinuotą for-

² „Россия – сто лет после революции: причины и последствия. Материалы международной конференции 27–28 августа 2017 г.“, in: *Вопросы философии*, 2017, № 11, с. 100.

³ *Российская революция 1917 года: власть, общество, культура* (toliau – *Российская революция*), с. 10.

⁴ *Ibid.*, с. 11.

⁵ *Ibid.*, с. 9.

mulę „revoliucija buvo tiesioginė nesėkmingo karo pasekmė“. Sunkių pralaimėjimų patyrė ir kitos Antantės bloko valstybės, tad galima sakyti, kad istorikų tyrinėjimai patvirtina lanką Vinstono Čerčilio frazę apie Rusiją Pirmajame pasauliniame kare ir revoliuciją, tiesa, jau su bolševikų valdžios vertinimu: „Kaip tik tuo metu, kai sunkiausias laikotarpis jau buvo praėjęs, kai pergalė buvo arti ir nesuskaitomos aukos turėjo būti pateisintos, senoji Rusija buvo nušluota nuo žemės paviršiaus, ir vietoj jos valdžią paėmė „bevardė pabaisa, išpranašauta rusų liaudies legendose“.⁶

Grįžtant prie istorikų vertinimų, svarbus klausimas, ar 1917 m. vasario įvykiai buvo stichiški minių veiksmai, ar iš anksto paruoštas „viršūnių“ sąmokslas, siekiant nuversti Nikolajų II? Vyrauja nuomonė, kad įvykiai prasidėjo ir vystėsi stichiskai. Tačiau šiai stichijai pasidavė arba nesvyruodami pasinaudojo ja, kaip realia proga nušalinti nemėgstamą carą, dauguma Valstybės Dūmos politikų ir dalis aukštosios karinės vadovybės, nesvarstydami maišto įteisinimo padarinių kariaujančioje valstybėje. Galimas dalykas, kad viršų paėmė mintis „kaip nors baigsis laimingai“, įprasta tiek didžiausios pasaulyje savo teritorija valstybės liaudžiai, tiek elitui.

Nesvetima tokia samprata buvo ir bolševikams, kurių vadovas V. Leninas 1914 m. iškėlė šūkį paversti vadinamąjį imperialistinį karą pilietiniu ir siekti savosios valstybės pralaimėjimo, o 1917 m. nuosekliai stengėsi paimti valdžią nepaisydamas to, kad tai galutinai sužlugdys Rusijos armijų priešinamąjį Vokietijai bei jos sąjungininkams. Ir vienu, ir kitu atveju toks avantiūrizmas taip pat sietinas su neapripamomis Rusijos erdvėmis, kurios darė negalimą jos okupaciją net pralaimėjus karą, kitaip negu mažų ar vidutinių valstybių. Pavyzdžiui, Italiją po įsivaizduojamo Spalio perversmo ati-

tikmens ir armijos subyrėjimo Vokietijos bloko kariuomenė galėjo greitai užimti. Išskyrus Sicilijos ir Sardinijos salas, kurias, tikėtina, būtų apgynę anglų laivynas. Panaši įvykių eiga Rusijai tikrai negrėsė.

Nuo 1917 m. vasario vidurio Petrograde vyko darbininkų streikai, 23 d. prasidėję dėl maisto produktų trūkumo, demonstracijos peraugo į riaušes. Prisijungus daliai sostinėje dislokuotų kareivių, jos virto sukilimu, o vasario 27 (kovo 12) dieną – pergalinga revoliucija. Kareiviai ir darbininkai užimdavo administracinius pastatus, buvo siaubiamos ir deginamos policijos nuovados, net politinės policijos („ochrankos“) būstinė.

Aukštoji karinė vadovybė nesiuntė į Petrogradą patikimų dalinių tvarkai atkurti, faktiškai paliko imperatorių Nikolajų II, vyriausiąjį ginkluotųjų pajėgų vadą, likimo valiai. Naktį iš kovo 2-osios į 3-iąją Nikolajus II savo ir nepilnamečio ligoto sūnaus Aleksiejaus vardu Pskove pasirašė sosto atsisakymo aktą ir perdavė sostą broliui Michailui. Tačiau pastarasis revoliucijos pergalės akivaizdoje nesutiko priimti šios naštos. Monarchija Rusijoje baigė ilgaamžį egzistavimą, nors respublika oficialiai buvo paskelbta tik 1917 m. rugsėjo 1-ąją.

Nušalintasis imperatorius su šeima, Petrogrado darbininkų deputatų tarybos reikalavimu, buvo internuotas Carskoje Selo mieste netoli Petrogrado. Vėlesnis tragiškas Nikolajaus II ir jo šeimos, išžudytos bolševikų valdžios 1918 m. liepą, likimas sietinas su Anglijos karaliaus Jurgio V ir vyriausybės atsisakymu priglauti nuverstąjį imperatorių savo šalyje, nepaisant duotų pažadų. Londonas 1917 m. birželį pranešė, kad dėl galimų anglų darbininkų protestų kvietimas atvykti buvusiam sąjunginės valstybės monarchui galios tik pasibaigus karui. Šiuolaikinis rusų istorikas karaliaus Jurgio V elgesį savo pusbrolio Nikolajaus ir jo šeimos atžvilgiu apibūdino kaip „išdavystę“⁷.

⁶ У. Черчилль, *Мировой кризис*, Москва: Эксмо, 2003, с. 133.

⁷ *Российская революция...*, т. 1, с. 89.

Čia reikia pasakyti, jog patvaldystės nuvertimas Rusijoje buvo su entuziazmu priimtas ir komentuojamas Antantės ir jos sąjungininkių šalyse. Ne tik JAV, bet ir monarchinėje Japonijoje. Tikėtasi, kad laisvoji Rusija bus dar patikimesnė kare su Vokietija. Konservatyvus įtakingas Londono dienraštis „The Times“ 1917 m. kovo 16 d. rašė: „Armija ir tauta [Rusijos – A. P. K.], susiėmusios už rankų, nuvertė reakciją, kuri smaugė nacionalinius siekius ir pastangas.“⁸ O štai Vokietijoje revoliucija iš pradžių sukėlė nerimą, nes, panašiai kaip Antantės bloko šalyse, manyta, kad tai sustiprins rusų siekius kariauti iki pergalės. Vengdama provokuoti Rusijoje patriotines nuotaikas, Vokietijos karinė ir politinė vadovybė nepasinaudojo revoliucijos sukelta sumaištimi ir nevykdė jokių puolamųjų operacijų fronte daugiau nei du mėnesius⁹.

Vis dėlto greitai paaiškėjo, kad Rusijoje stiprėja antikarinės nuotaikos, o jos Laikinoji vyriausybė nepritaria bet kokiam separatinės taikos su Vokietija variantui ir laikosi prisiimtų kitoms Antantės valstybėms įsipareigojimų. Teko susitelkti pastangoms palaužti Rusiją iš vidaus, remiant kairiuosius radikalus „defetistus“ – bolševikus ir pakraščių nacionalistus, pirmiausia Suomijos bei Ukrainos. Šių nacionalistų vaidmuo monografijoje nesureikšminamas, daugiausia dėmesio skiriama vokiečių kontaktams su bolševikais, pirmiausia V. Leninu.

Vokiečių politikai, diplomatai bei kariai, skirtingai negu Laikinosios vyriausybės ministrai ir nebolševikinių rusų socialistinių partijų veikėjai, adekvačiai įvertino bolševikų partijos įkūrėjo ir nekvestionuojamo lyderio galimybes daryti įtaką politiniams procesams nusimetusioje patvaldystėje Rusijoje, sukelti joje „maksimalų chaosą“. Turint tokių sumetimų, V. Leninas ir didelė grupė kitų politinių emigrantų iš Rusijos, gyvenusių Šveicarijoje, buvo praleisti per Vokietijos teritoriją ligi keltų

į neutralią Švediją. Kitaip nei iki šiol kartoja legenda, geležinkelio vagonas, kuriuo važiuavo šie emigrantai, nebuvo užplombuotas¹⁰.

Trumpalaikėje perspektyvoje toks neįprastas Vokietijos valdžios žingsnis jai buvo labai naudingas: grįžęs į Rusiją V. Leninas nukreipė bolševikus į beatodairišką kovą prieš Laikinąją vyriausybę, už Rusijos pasitraukimą iš karo ir socialistinę revoliuciją. Ligi V. Lenino sugrįžimo bolševikų veikėjai, tarp jų ir Josifas Stalinas laikėsi taktikos sąlyginai remti Laikinąją vyriausybę ir daryti jai spaudimą. Tačiau 1917 m. balandžio 3 d. atvykęs į Petrogradą V. Leninas įtikino bendražygius pritarti jo strategijai ir taktikai. Bolševikai stiprino savo įtaką pirmiausia sostinėje Petrograde, kur jų veikla silpnino Laikinosios vyriausybės ir darbininkų tarybos pozicijas, trukdė šiems organams normaliai funkcionuoti.

Vis dėlto didėjantis chaosas nebuvo išimtinai bolševikų sukeltas. Iš frontų masiškai pradėjo dezertyruoti kareiviai, daugelyje Rusijos regionų siautė valstiečių riaušės, naujas „pu-gačiovščinos“ variantas. Mažiau kruvinas nei agrariniai maištai Pirmosios Rusijos revoliucijos metais (išskyrus gal tik Ukrainos dalį), bet apėmęs didesnę teritoriją ir visiškai neslopintas valdžios. Laikinoji vyriausybė nenaudojo jėgos valstiečių vykdomam privačios ir valstybinės žemės grobstymui, dvarininkų sodybų ir atsisakyusių nuo kaimo bendruomenių vienkiemių siaubimui, pogromams sustabdyti. Bolševikų, anarchistų ir kai kurių „eserų“ (socialistų revoliucionierių) agitacija skatino valstiečius kelti riaušes, bet dauguma jų kildavo stichiškai.

Kurstytojai ir minių vadai dažnai būdavo paleisti atostogų arba dezertyravę kareiviai. Rusijos valstiečių („mužikų“) netenkino Laikinosios vyriausybės pažadai, kad žemės klausimą išspręs Steigiamasis susirinkimas, taip pat dar iki Vasario įvykių nustatytos tvirtos kainos už pristatomus valstybei grūdus. Agrarinė

⁸ *Ibid.*, c. 82.

⁹ *Ibid.*, c. 75.

¹⁰ *Ibid.*, c. 80.

sumaištis sukėlė maisto trūkumą miestuose. Bolševikų perversmo išvakarėse badas apėmė 20 Rusijos europinės dalies gubernijų iš 43-ų. Centrinės ir vietinės valdžių silpnumas skatino valstiečius netiekti grūdų valstybei už tvirtas kainas, laikyti juos atsargai arba sunaudoti naminei degtinei gaminti¹¹. Vyko sparti kaimo demoralizacija, kurios katalizatorius buvo grįžę ar pabėgę iš armijos kareiviai.

Petrograde dislokuoti kareiviai lėmė Vasario revoliucijos pergalę, bet iškovota laisvė tapo Rusijos armijos dezintegracijos prieštara. Lemtingas buvo Petrogrado darbininkų tarybos įsakymas kariuomenei Nr. 1, priimtas 1917 m. kovo 1 d., revoliuciniuose įvykiuose Petrograde dalyvavusių kareivių reikalavimu. Tame įsakyme paskelbtas būtinumas kariniuose daliniuose išrinkti Kareivių deputatų tarybas, kurioms buvo numatyta perduoti visą ginkluotę, panaikinama ankstesnė griežta drausmė kariuomenėje. Destruktyvus šio įsakymo poveikis Rusijos armijai buvo toks, kad sklido gandai, esą jo tekstą paruošė Vokietijos generalinio štabo karininkai¹².

Pirmiausia demoralizavosi užnugario dalinių kareiviai ir karo laivyno jūrininkai, tarp kurių aktyviai veikė bolševikų bei anarchistų agitatoriai. Tačiau ir fronto daliniuose, nors ir lėčiau, vyko panašus procesas. Jį paspartino nesėkmingas Rusijos kariuomenės puolimas Vakarų fronte 1917 m. birželį–liepą. Kareiviai vengė kovoti, kartais, užėmę priešo apkalas, savavališkai pasitraukdavo, katastrofiškai didėjo dezertyrų skaičius. Šiuo atveju nereikėjo jokios bolševikų agitacijos, kareiviams „nusižado“ karas. Nepadėjo ir mirties bausmės armijoje sugrąžinimas, greičiau atvirkščiai: sukėlė dar didesnį kareivių nepasitenkinimą bei įniršį. Dezertyrų gaujos siaubė miestus, grobė alkoholinių gėrimų sandėlius, spirito varyklas. Siautėjančių kareivių negalėdavo

sustabdyti ir bolševikų agitatoriai, nors kartais mėgindavo tai daryti. Apskritai, tokios anarchijos apraiškos sudarė prielaidą bolševikams paimti valdžią – „revoliucijos hegemonas buvo ne proletariatas, o greičiau kareivių masės“¹³, pridėjome, demoralizuotos. Jas, kaip ir valstiečių maištus, galėjo sutramdyti tik didelio masto represijos, bet Laikinoji vyriausybė tam neturėjo pajėgų, o pagaliau ir ryžto. Liberalai ir nuosaikūs socialistai iš įsitikinimo negalėjo griebtis teroro prieš rusų inteligentijos garbinamą „liaudį“. Jo nesibodėjo bolševikai, nors ne iškart po valdžios užgrobimo.

Pražūtingų pasekmių turėjo vienintelis realus bandymas stabilizuoti padėtį – vyriausiojo kariuomenės vado L. Kornilovo „maištas“ – reikalavimas atsistatdyti premjero A. Kerenskio vyriausybei ir perduoti jam aukščiausią valdžią šalyje. Tuo nebuvo siekiama neleisti įsigalėti bolševikams, 1917 m. rugpjūtį tokios įvykių eigos mažai kas tikėjosi, o norėta išgelbėti Rusiją nuo chaoso. A. Kerenskis vardan laisvės ir demokratijos gynimo atmetė šį reikalavimą ir priėmė bolševikų paramą prieš maištą. L. Kornilovas buvo nušalintas nuo pareigų ir suimtas. Kariuomenės irimas dar paspartėjo, daugėjo kareivių ir jūreivių susidorojimų su karininkais. Rusija kariauti galėjo dar galbūt su Turkija, bet ne su Vokietija ir Austrija-Vengrija. Vis dėlto Laikinoji vyriausybė nedrįso pradėti su centrinėmis valstybėmis net konfidencialių derybų dėl separatinių paliaubų.

Laikinoji vyriausybė paskelbė daug įstatymų ir dekretų dėl faktiškai visų valstybės gyvenimo sričių demokratizavimo, nestabdė įvairių visuomenės iniciatyvų, ruošė Steigiamojo susirinkimo, kuris turėjo parengti Rusijos respublikos konstituciją, rinkimus. Tuo metu blogėjo ekonominė padėtis, kuri, kaip ir bendras chaosas šalyje, sąlygojo inteligentijos nusivylimą ir apatiją. Tai sudarė prielaidas bolševikams „perimti“ valdžią iš Laikinosios vyriausybės,

¹¹ *Российская революция...*, т. 2, с. 267–268.

¹² *Ibid.*, с. 212.

¹³ *Ibid.*, с. 231.

manipuliuojant šūkiu „Visa valdžia taryboms“. Jau ne tik darbininkų, bet ir kareivių bei valstiečių taryboms.

Bolševikų įtakos didėjimas 1917 m. rudens pradžioje buvo realus, bet jis, o tai dar svarbiau, vyko visų nuosaikesnių politinių srovių stebėtino susiskaldymo ir bejėgiškumo fone. Kolektyvinės monografijos 2-ajame tome daug vietos skirta buvusiam privalomam mitologiniam „Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos“ įvaizdžiui kritiškai įvertinti, neneigiant jos reikšmės Rusijai, Europai ir pasauliui. Įvaizdžio simboliu tapo Laikinosios vyriausybės būstinės – Žiemos rūmų – šturmas. Tačiau „tikrovėje Žiemos rūmų užėmimas greičiau simbolizavo bolševikų priešininkų bejėgiškumą. Tikrai šis buvo dalis socialinio chaoso, kuris labai išryškėjo 1917 m. rudenį“¹⁴. Mistifikacija buvo tiek bolševikų Raudonosios gvardijos – darbininkų būrių ir kareivių bei jūreivių – organizuotumas, tiek Žiemos rūmų gynėjų ryžtas priešintis. „Šturmo“ aukos iš abiejų pusių skaičiuojamos vienetais. Paimtus į nelaisvę rūmų gynėjus – karo mokyklų auklėtinius (junke-rius) – nugalėtojai netrukus paleido¹⁵.

Valdžios perėmimą bolševikai neatsitiktinai pradėjo visos Rusijos tarybų II suvažiavimo išvakarėse, tikėdamiesi, kad jis įteisins jų veiksmus. Žiemos rūmai buvo užimti naktį į spalio 26-ąją, o suvažiavimas prasidėjo 25 dieną vėlai vakare. Jame buvo atstovaujami tik apytikriai trečdalis visų tarybų delegatai, bolševikų atstovų daugumą sudarė kareiviai. Drauge su delegatais Smolnio rūmų posėdžių salę pripildė beginkliai ir ginkluoti bolševikų šalininkai – darbininkai, kareiviai, jūreiviai¹⁶. Dalis eserų ir visi nuosaikieji socialdemokratai menševikai apkaltino bolševikus savivaliavimu ir iš suvažiavimo išėjo. Dėl to bolševikams buvo tik lengviau priimti sau palankius nutarimus.

Tolesnė suvažiavimo eiga priminė mitinę. Beveik vienbalsiai buvo pritarta dekretui, kad visa valdžia Rusijoje pereina Darbininkų, kareivių ir valstiečių taryboms, ji skelbiama Tarybų Respublika. Taip pat pritarta dekretams dėl taikos ir dėl žemės. Pirmuoju dekretu kariaujančios valstybės raginamos pradėti derybas dėl taikos „be aneksijų ir kontribucijų“ sudarymo per tris mėnesius paliaubų frontuose.

Antruoju dekretu buvo skelbiamas nedelšiamas ir neatlyginamas dvarininkų žemės nuosavybės panaikinimas. Dvarų, vienuolynų ir bažnyčių žemė su visu inventoriumi bei pastatais perduodama Valstiečių deputatų taryboms paskirstyti ją kaimo bendruomenėms. Dekretas dėl žemės įteisino jau įvykusią ar tebevykstančią „valstiečių revoliuciją“ – dvarų žemių grobimą. Drauge paskelbtas valstiečių skolų bankams anuliavimas ir... žemės privatinės nuosavybės panaikinimas, t. y. žemės nacionalizavimas ir draudimas ją pirkti ir parduoti. Pastarieji dekreto punktai buvo tarsi išpėjimas apie būsimąją prievartinę kolektyvizaciją.

Suvažiavimas patvirtino naują vyriausybę – Liaudies komisarų tarybą vien iš bolševikų, vadovaujamą V. Lenino. Kartu buvo pritarta jau numatytiems rinkimams į Steigiamąjį susirinkimą. Jie vyko 1917 m. lapkritį, o Steigiamasis susirinkimas buvo sušauktas 1918 m. sausio 5 d. Deja, tik vienam posėdžiui. Nors bolševikai sudarė 25 % išrinktų deputatų, jie reikalavo patvirtinti visus savo valdžios nutarimus ir dekretus. Nepritarus šiam reikalavimui, Steigiamasis susirinkimas buvo paleistas. Sumaištis apimtoje šalyje masinių protestų tai nesukėlė.

Valdžią Rusijoje bolševikai paėmė pasitelkę tada patį stipriausią šalyje veiksnį – „ginkluotų minių destruktivius instinktus ir utopinius siekius“¹⁷. Bolševikų valdžios pradžioje socialinė anarchija ir stichinė nebevaldoma prievarta pasidarė tiesiog beribės. Jas sutramdė tik naujo tipo patvaldystė, kurią sukūrė V. Leninas, Levas

¹⁴ *Ibid.*, c. 288.

¹⁵ *Ibid.*, c. 292–293.

¹⁶ *Ibid.*, c. 295.

¹⁷ *Ibid.*, c. 297.

Trockis, J. Stalinas ir kiti bolševikų lyderiai. Monografijoje reiškiamas požiūris, kad tarp revoliucijos, iš vienos pusės, ir pilietinio karo – iš kitos, ryškos ribos nėra. Ginkluoti konfliktai Rusijoje vyko jau ir iki 1917 m. spalio, tačiau Spalio perversmas *de facto* reiškė ankstesnio, nors laikino, legitimumo sulaužymą, o bolševikų ryžto atsikratyti visų politinių varžovų negalima vertinti kitaip nei pilietinio karo paskelbimo. Drauge daroma išvada, kad 1917 m. revoliucija akivaizdžiai parodė, jog nei konservatizmui, nei liberalizmui nepavyko „įsisaugoti“ Rusijos dirvoje. Liaudies daugumai patrauklus buvo šūkis „Žemė ir laisvė [воля]“, karo metais papildytas kitu – „Taika be aneksijų ir kontribucijų“¹⁸. Bolševikai besąlygiškai pritarė šiems šūkiams, įgijo masinę bazę ir pasiekė pergalę.

Monografijoje nenagrinėjama stalininės ir postalininės Rusijos istorija, kurią užbaigė galutinis komunistinio eksperimento žlugimas. Tai suprantama, tačiau vienas dalykas – pagrįstai neigiamas 1917 m. revoliucijos padarinių vertinimas, o kitas – jos istorinio sąlygotumo pripažinimas, būdingas ne vien aptariamoms monografijos autoriams.

Žymus JAV istorikas Martynas Malija (Malia, 1924–2004), kategoriškai įvertinęs komunistinį eksperimentą, rašė, galbūt turėdamas omenyje F. Fukujamos straipsnį „Istorijos pabaiga?“. „Trijų atlantinių revoliucijų įpėdiniai visgi neturėtų pirma laiko džiūgauti. Nepaisant komunistų bandymo peržengti klasikines demokratijas kracho, problema, kuri juos tam bandymui paskatino, nelygybė, išlieka. Kol ta problema egzistuoja – o neatrodo, kad ji turėtų išnykti galimoje numatyti ateityje, – ji toliau bus terpė utopinėms politinėms teorijoms. Kas žino, kokia verta pagarbos egalitarinė intencija taps Dievo karalystės žemėje apreiškimu. Amžinai atgimstantis revoliucijos mitas gali mus užklupti kiekvieną akimirką, įgijęs naują, dar nežinomą pavidalą.“¹⁹

Rusų istorikai neprognozuoja ateities, bet parodo, kad revoliuciją sąlygojo prieštaraivimai tiek tarp visuomenės ir carinės patvaldystės, tiek pačioje visuomenėje. Pasaulinis karas tapo katalizatoriumi, kuris prieštaraivimus privedė prie revoliucijos, tapusios nacionaline katastrofa.

Algis Povilas Kasperavičius

¹⁸ *Ibid.*, c. 566.

¹⁹ M. Malia, *Lokomotywy historii*, Warszawa: PWN, 2008, s. 290–291.